

بررسی طرح‌واره‌های تصویری در آیات قرآن کریم (مطالعه موردی: سوره مریم)

تاریخ دریافت مقاله: آذر ۱۳۹۹

تاریخ پذیرش مقاله: دی ۱۳۹۹

زهرا مهدی پور^۱

^۱ کارشناسی ارشد، زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه رازی کرمانشاه

نویسنده مسئول:

زهرا مهدی پور

چکیده

این پژوهش در چارچوب زبان‌شناسی شناختی و با محور طرح‌واره‌های تصویری انجام گرفته است. در این پژوهش، ۲۰ آیه‌ی سوره‌ی مبارکه‌ی مریم با استفاده از دو مفهوم طرح‌واره‌ها و فضاهای ذهنی در معناشناسی شناختی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. مبانی نظری مورد استفاده برای طرح‌واره‌ها از تقسیم‌بندی طرح‌واره‌های تصویری ایوانز و گرین گرفته شده که شامل طرح‌واره‌های حجمی، مکانی، نیرو-پویایی، توازن و تقارن، حرکتی-جنبشی، این‌همانی، وجود، قدرتی، وحدت، تعدد و تکرار می‌باشد. فضاهای ذهنی نیز تا بدان‌جا که در این پایان‌نامه مجال مطالعه داشتند بررسی شدند. برای هر آیه اطلاعات طرح‌واره‌ای آن ابتدا استخراج شد و سپس به طور مجزا در برنامه نرم‌افزاری اکسل نسخه ۲۰۰۷ وارد گردید. در نهایت داده‌ها مورد تحلیل قرار گرفت و نتایج نشان داد که تعداد طرح‌واره‌های حجمی از دیگر طرح‌واره‌های بررسی شده بیشتر بود و طرح‌واره نیرو-پویایی کمترین تعداد را شامل می‌شد. این یافته‌ها را می‌توان به این صورت تبیین کرد که حجم‌دهی و گونه‌ای از مادی و بصری‌سازی مفاهیم در آیات شریفه‌ی سوره‌ی مبارکه‌ی مریم بیشتر به کار رفته است.

کلمات کلیدی: سوره مبارکه مریم، زبان‌شناسی شناختی، معنی‌شناسی شناختی.

۱. مقدمه

یافتن طرح‌واره‌های تصویری و فضاهای ذهنی سوره مریم براساس رویکرد شناختی و نیز یافتن تفاوت‌ها و یا شباهت‌های موجود در آیات از این منظر، از اهداف این پژوهش است. روش پژوهش به صورت کتابخانه‌ای و استنتاجی است که به بررسی فضاهای ذهنی و طرح‌واره‌های تصویری سوره مریم با رویکرد معناشناسی شناختی می‌پردازد. داده‌ها آیات سوره مریم هستند که با استفاده از نظریه‌های فوکونیه، لیکاف و جانسون این فضاهای ذهنی و طرح‌واره‌های تصویری تجزیه و تحلیل می‌شوند. بررسی این آیات براساس نظریات مرتبط با موضوع در نگرش شناختی و بصورت کتابخانه‌ای انجام خواهد شد. سؤال مدنظر این پژوهش این است که فضاهای ذهنی در چارچوب نظریه معناشناسی چگونه در سوره مریم تجلی یافته است؟ فرضیه‌ای که منطبق بر سؤال مطرح شده این است که فضاهای ذهنی در آیات سوره مریم با مفهوم‌سازی نهفته متجلی می‌شوند و همواره به صورتی پویا ساخته می‌شوند.

۲. پیشینه و چارچوب نظری پژوهش

زیربخش نخست به معرفی پیشینه و زیربخش دوم به ارائه چارچوب نظری می‌پردازد. معرفی پژوهش‌های حوزه معنی‌شناسی شناختی، طرح‌واره‌ها و فضاهای ذهنی در زیربخش نخست صورت می‌گیرد.

۱-۱-۲. **تولایی (۱۳۷۹)** پایان‌نامه خود با عنوان تأثیر طرح‌واره‌های محتوا بر خواندن و درک مطلب در آموزش زبان خارجی را به منظور آزمون تأثیر عامل طرح‌واره‌های محتوا بر فرآیند خواندن و درک مطلب، به انجام رسانده است. مرکز توجه و بررسی این مطالعه سوال زیر می‌باشد: آیا آشنایی با حوزه محتوایی متن بر درک مطلب در خواندن تأثیر می‌گذارد؟ نتایج حاکی از این بود که محتوای متون و یا به عبارت دیگر، وجود یا فقدان طرح‌واره‌های محتوایی خاص، بر خواندن و درک مطلب تأثیر می‌گذارد.

۱-۲-۲. **غفاری (۱۳۸۴)** در رساله دکتری خود با عنوان بررسی فعل در زبان فارسی براساس نظریه معنی‌شناسی-شناختی لیکاف به بررسی فعل در زبان فارسی براساس نظریه معنی‌شناسی شناختی لیکاف پرداخته است. ایشان مبنای معنی‌دهی فعل در کاربرد استعاری آن را ناشی از تجارب فیزیکی و معنای عینی‌تر آن فعل می‌داند که منطبق بر نظریه لیکاف و جانسون می‌باشد.

۱-۲-۳. **لیکاف (۱۹۸۷)** در کتاب "زنان، آتش و چیزهای خطرناک"^۱ از عینیت‌گرایی که در غرب سنت غالب بوده است، انتقاد می‌کند و تجربه‌گرایی را به جای آن پیشنهاد می‌کند که در آن معتقد به یک جهان واقعی و دانش پایدار از آن جهان است. او تجربه‌گرایی معنا را براساس تجسم و براساس ظرفیت‌های جمعی بیولوژیکی و تجربیات فیزیکی و اجتماعی ما از جهان خارج، معرفی می‌کند.

۱-۲-۴. **لیکاف (۲۰۰۰)** درباره شکل‌گیری طرح‌واره‌های تصویری نگرش جدیدی را ارائه می‌دهد، از جمله این که طرح‌واره‌های تصویری ساختارهای شناختی اما پایه‌ای هستند که از تجربه‌های ما از جهان خارج به دست می‌آیند این ساختارها روابط مکانی هستند که طبیعتاً از طریق «حروف اضافه» به دست داده می‌شوند و به نظر می‌رسد به واسطه دانش فیزیکی ما از بودن در جهان خارج شکل می‌گیرد.

۲-۲. چارچوب نظری

فوکونیه امکان گذر از فضای شامل به فضای زیرشمول و بالعکس را تحت اصل «بهینه‌سازی» معرفی می‌کند. براساس این اصل، عناصر فضای شامل در فضای زیرشمول دارای قرینه‌اند؛ روابط میان عناصر فضای شامل برای قرینه‌ی آن‌ها در فضای زیرشمول نیز صادق است، و مفروضاتی که برای فضای شامل در نظر گرفته می‌شود، برای فضای زیرشمول نیز صادق است. به بیان ساده‌تر، عناصر، روابط میان این عناصر و مفروضات فضای شامل و فضای زیرشمول نباید مغایرتی با یکدیگر داشته باشند (فوکونیه، ۱۹۹۴: ۹۱).

«فضاهای ذهنی» حوزه‌های مفهومی موقتی‌اند که طی گفتمان شکل می‌گیرند. این فضاها دارای عناصری‌اند که یا به صورت برخط^۲ یا از پیش، در این نظام مفهومی قرار دارند و گروه‌های اسمی نشانگر این عناصرند. بنابراین، واحدهای زبانی همانند نام‌ها^۳ نظیر «فرهاد، فرشته، تهران»؛ توصیف‌ها^۴ نظیر «نخست وزیر، گربه‌ی ایرانی، دانشجویان بی‌رمق»، و

1. woman, fire and dangerous things

2. on-line

3. names

4. descriptions

ضمایر چون «او، آن‌ها» نشانگر عناصر درون فضاهای ذهنی اند (ایوانز و گرین، ۲۰۰۶: ۳۷۱). نام‌ها و توصیف‌ها هم عناصری جدید می‌سازند، و هم عناصر از پیش موجود را درون فضاها شناسایی می‌کنند. به این ترتیب، گروه‌های اسمی معرفه، به عناصر از پیش موجود در فضاها اشاره دارند؛ در حالی که گروه‌های اسمی نکره، عناصر جدیدی را به فضاها معرفی می‌کنند (همان).

به هنگامی که فضای ذهنی جدیدی شکل می‌گیرد، به دیگر فضاهای ذهنی که طی گفتمان ایجاد شده‌اند، ارتباط می‌یابد. در هر مرحله‌ای از گفتمان یکی از فضاها، فضای پایه^۵ محسوب می‌شود. وضعیت فضای پایه به گونه‌ای است که برای شکل‌گیری فضاهای جدید قابل دسترسی است. در روند گفتمان فضاهای ذهنی درون شبکه گسترش می‌یابند، و ارتباط‌هایی میان این فضاها برقرار می‌گردد، به این ترتیب، «شبکه فضاهای ذهنی»^۶ شکل می‌گیرد (ایوانز و گرین، ۲۰۰۶: ۳۷۴).

ارتباط میان فضاهای ذهنی از مسائلی است که گروهی از معنی‌شناسان به آن توجه داشته‌اند. فوکونیه کاربرد الفاظ ارجاعی را فطر تا انعطاف‌پذیر می‌داند، زیرا بنا به همین ویژگی است که اطلاق نامی واحد به پدیده‌های مختلف امکان‌پذیر می‌نماید (صفوی، ۱۳۸۳: ۳۸۱). یعنی به هنگامی که می‌گوییم «حافظ در طبقه بالایی کتابخانه است»، و یا «تهران میزبان هیأت بلند پایه اروپایی است» و منظورمان از شخص «حافظ»، «دیوان اشعار» وی از «تهران»، «دولت ایران» است، باید ارتباطی میان شخص «حافظ» و «دیوان اشعارش» و نیز «تهران» و «دولت ایران» برقرار باشد تا بتوان به این تعابیر دست یافت.

۳. تحلیل داده‌ها

در این بخش با استفاده از مبانی نظری به آغاز کار تجزیه و تحلیل داده‌ها که متشکل از ۲۰ آیه سوره مبارکه مریم بود پرداختیم. برای تحلیل آیات با استفاده از تعریف‌های صورت گرفته از طرح‌واره‌های تصویری و نیز فضاهای ذهنی و پیاده سازی این تحلیل‌ها در این آیات، در ابتدا با مراجعه به ترجمه دکتر الهی قمشه‌ای و سپس بررسی آیات از طریق تفاسیر المیزان، نور و نمونه کار خود را آغاز نمودیم و با بررسی مرحله‌ای و بررسی تک تک آیات از نظر وجود و انطباق ده طرح-واره انتخابی در داده‌ها تحلیل را انجام دادیم. روش کار به این صورت بود که ابتدا متن عربی و سپس ترجمه هر آیه را وارد نرم‌افزار اکسل نسخه ۲۰۰۷ نمودیم. سپس در ستون‌های جداگانه‌ای نوع و یا انواع طرح‌واره‌های موجود در آن مشخص نموده و در ادامه با پرداختن به فضاهای ذهنی تحلیل آیات را پایان بردیم.

۴. بررسی آیات

آیه ۱

۱- کهیص

۲- ترجمه: کهیص (این حروف رموز و اسراری است در میان خدا و رسول صلی الله علیه و آله و سلم).

۱۳- توضیحات اضافی از تفسیر المیزان: در سوره‌هایی که حروف مقطعه مشترک دارند مضامین نیز مشترک است و احتمالا تا حدودی فضاهای ذهنیشان نیز باید مشترک باشد.

۱۵- توضیحات اضافی از تفسیر نمونه: این آیه انگار می‌خواهد داستانی را برای محمد بیان کند.

آیه ۲

۱- ذِکْرٌ رَحْمَةٍ رَبِّكَ عَبْدُهُ زَكْرِيَّا

۲- در این آیات پروردگار تو از رحمتش بر بنده خاص خود زکریا سخن می‌گوید.

۳- طرح‌واره‌ی حجمی: زکریا مشمول رحمت پروردگار خود واقع می‌شود.

۱۲- توضیحات اضافی: ذکر "خبر مبتدای محذوف" هذا" است.

آیه ۳

۱- إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا

۲- ترجمه: وقت که خدای خود (یاد کن حکایت او را) را پنهانی (و از صمیم قلب) ندا کرد.

5. base space

6. mental spaces lattice

۸- طرح‌واره‌ی توازن و تقارن: بین "ندا" که سخن گفتن با صدای بلند است و خفی یعنی مخفی نوعی تقارن وجود دارد. چون زکریا فکر می‌کرد که به دلیل گناهان و بدی‌هایش از خدا دور شده پس در خفی با صدای بلند با خدای خویش راز و نیاز می‌کرد که خداوند صدای او را بشنود.

۱۱- طرح‌واره‌ی وجود: شاید اشاره به فرآیند یا چگونگی یاد کردن خداوند و ذکر او بوسیله زکریا (ع) نیز داشته باشد.

آیه ۴

۱- قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاسْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا
 ۲- عرض کرد که پروردگارا، استخوان من سست گشت و فروغ پیری بر سرم بتافت و با وجود این من از دعا به درگاه کرم تو خود را هرگز محروم ندانستم.

۳- طرح‌واره‌ی حجمی: زکریا شامل خیر فرزندان شدن نشده و درخواست وارد شدن به این حیطة را دارد.

۴- طرح‌واره‌ی حرکتی-جنبشی: (فرآیند نیرو و حرکت از جوانی به سوی آن که سفید شدن موهای زکریا و سستی است). استخوان که ایشان بدان اشاره می‌کند از علایم این فرایند است.

۴- طرح‌واره‌ی حرکتی-جنبشی: حرکت زکریا از مبدا بدون فرزند بودن قرار گرفتن در مسیر لطف الهی و رسیدن به مقصد فرزندان شدن.

۵- طرح‌واره‌ی قدرتی: گویا شقاوت خداوندی در مقابل خیر فرزندان شدن زکریا همچون سدی است که زکریا بایستی با آن مواجه شده آن را حلال کند.

۸- طرح‌واره‌ی توازن و تقارن: زکریا از خداوند طلب تقارن می‌کند چون هرگز "خدای شقی" نبوده و دعاهاى وی را اجابت کرده.

۱۰- طرح‌واره‌ی این همانی: شعله‌ور شدن سر (خاکستر آتش) که یعنی سفید شدن موهای زکریا تشبیه است.

آیه ۵

۱. وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا
 ۲. ترجمه: و من از این وارثان کنونی (که پسر عموهای من هستند) برای پس از خود بیمناکم (مبادا که پس از من در مال و مقامم خلف صالح نباشند و راه باطل پویند) و زوجه من هم نازا و عقیم است، تو از لطف خاص خود فرزندی به من عطا فرما.

۳- طرح‌واره‌ی حجمی: شمول در لطف خاص خداوندی مورد درخواست زکریا است.

۵- طرح‌واره‌ی قدرتی: عقیم بودن زوج زکریا سدی است که خداوند می‌تواند آن را بردارد. کهولت سن زکریا نیاز سدی دیگر در برابر خواسته وی بشمار می‌رود.

۱۱- طرح‌واره‌ی وجود: چون وارثانی وجود دارند که ناخلف‌اند پس وارثی باید که شامل لطف الهی باشد.

آیه ۶

۱- يَرْثِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا
 ۲- ترجمه: که او وارث من و همه آل یعقوب باشد و تو ای خدا او را وارثی پسندیده و صالح مقرر فرما.
 ۱۱- طرح‌واره‌ی وجود: وجود وارثی از آل یعقوب که صالح است.
 ۴- طرح‌واره‌ی حرکتی-جنبشی: جریان به ارث بردن نوعی حرکت و جنبش است.
 ۹- طرح‌واره‌ی وحدت، تعدد و تکرار.

آیه ۷

۱- يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا
 ۲- ترجمه: ای زکریا همانا تو را به فرزندی که نامش یحیی است و از این پیش همنام و همانندش (در تقوا) نیافریدیم بشارت می‌دهیم.
 ۹- طرح‌واره‌ی وحدت.

آیه ۸

۱- قَالَ رَبِّ أَتَى بِكَوْنٍ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا
 ۲- ترجمه: زکریا (از فرط شوق و شگفتی و برای حصول اطمینان) عرض کرد: اله، مرا از کجا پسری تواند بود در صورتی که زوجه‌ی من نازاست و من هم از شدت پیری خشک و فرتوت شده‌ام!؟

۴- طرح‌واره‌ی حرکتی-جنبشی: قسمت آخر آیه " قَدْ بَلَّغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا " نوعی طرح‌واره حرکتی-جنبشی است: یعنی حرکت زکریا از جوانی و رسیده به پیری.

۵- طرح‌واره‌ی قدرتی: وجود سد نازایی و پیری در برابر فرزنددار شدن برای زکریا محرز است.

۸- طرح‌واره‌ی توازن و تقارن: توازن نداشتن فرزند با پیری و نازایی همسر.

آیه ۹

۱- قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئاً

۲- ترجمه: گفت: چنین خواهد شد (فرشته‌ای از زبان خدا) پروردگارت گوید: این کار برای من بسیار آسان است و منم که تو را پس از هیچ و معدوم صرف بودن، نعمت وجود بخشیدم.

۳- طرح‌واره‌ی حجمی: زکریا خود در حیطة لطف الهی قرار گرفته و از هیچ بوجود آمده است.

۵- طرح‌واره‌ی قدرتی: دادن نعمت وجودی به زکریا و رد کردن سد هیچی و نسیان به اذن پروردگار.

۵- طرح‌واره‌ی قدرتی: " هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ " طرح‌واره قدرتی: آسان بودن فرزنددار شدن در سن پیری و نبودن هیچ‌گونه مانعی در برابر قدرت پروردگار.

آیه ۱۰

۱- قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا

۲- ترجمه: زکریا باز عرضه داشت: بارالها، برای من نشانه و حجتی بر این بشارت قرار ده، خدا فرمود: بدین نشان که تا سه شبانه‌روز با مردم تکلم نکنی (و بر سخن قادر نباشی) با آنکه تندرست هستی.

۸- طرح‌واره‌ی توازن و تقارن: توازن نداشتن قادر به سخن نبودن با وجود سالم بودن.

۱۱- طرح‌واره‌ی وجود: وجود حجت در عدم سخن‌گویی.

آیه ۱۱

۱- فَخَرَجَ عَلَيَّ قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا

۲- ترجمه: پس زکریا در حالی که از محراب (عبادت) بر قومش بیرون آمد به آنان اشاره کرد که صبح و شام به تسبیح و نماز قیام کنید.

۴- طرح‌واره‌ی حرکتی-جنبشی: "عَلَيَّ" اگرچه به معنای بر روی می‌باشد اما در اینجا زکریا در حال خروج از محراب بوده (از پله‌های محراب پایین آمده) در اینجا یعنی به سوی قوم خویش (شاید اشاره به مقام پیامبری زکریا دارد). حرکت زکریا به سوی قومش.

۱۴- توضیحات اضافی از تفسیر نور: محراب در قوم اسرائیل در بالای معبد بالاتر از زمین قرار داشته که با چند پله و دیواری به دور آن محصور می‌شده است.

آیه ۱۲

۱- يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا

۲- ترجمه: چون زکریا ذکر تسبیح و نماز کرد ما به او یحیی را عطا کردیم و چون سه ساله شد به وی خطاب کردیم که ای یحیی، تو کتاب آسمانی ما را به قوت (نبوت) فراگیر، و به او در همان سن کودکی مقام نبوت بخشیدیم.

۳- طرح‌واره‌ی حجمی: " خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ " به لحاظ لغوی یعنی کتاب را برگیر یا بگیر، گرفتن کتاب در اینجا به معنای احاطه کامل بر آن است چه به لحاظ روانی که یعنی آن را کامل فراگیر و چه به لحاظ جسمی که یعنی آن را اجرا نما.

۴- طرح‌واره‌ی قدرتی.

۸- طرح‌واره‌ی توازن و تقارن: (عدم تقارن کودکی با نبوت)/ اعطای مقام نبوت در سن کودکی.

آیه ۱۳

۱- وَحَنَانًا مِّن لَّدُنَّا وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا

۲- ترجمه: و نیز او را به لطف خاص خود رحمت و مهربانی و پاکی و پارسایی دادیم و او طریق تقوا پیش گرفت.

۳- طرح‌واره‌ی حجمی: خداوند یحیی را در آیین آیه با ذکر " حَنَانًا مِّن لَّدُنَّا " از مقربان و مشمولان رحمت خود قرار داده است. و خداوند به او محبتی خاص داشته است. " وَكَانَ تَقِيًّا " او را در زمره افراد متقی قرار می‌دهد.

۱۲- توضیحات اضافی: شاید بتوان گفت فضای ذهنی این آیه اشاره به لطف و مرحمتی از جانب پروردگار برای یحیی دارد که این لطف و مرحمت بی‌سابقه بود و حنان لطف الهی و مخصوصی (حنان به صورت معرفه آمده که این خود نیز

نشان دهنده خاص بودن آن برای یحیی می باشد) است که در سیاق آیه آمده تا نشان دهد که این لطف شامل حال دیگران نبوده است.

۱۳- توضیحات اضافی از تفسیر المیزان: کسی که خداوند او را مورد حنان قرار دهد هم خداوند به طور خاص وی را دوست می دارد و هم هرکسی دیدارش کند وی را دوست می دارد.

آیه ۱۴

۱- وَبَرّاً بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّاراً عَصِيّاً

۲- و هم در حق پدر و مادر خود بسیار نیکوکار بود و هرگز به احدی ستم نکرد و معصیت خدا را مرتکب نگردید.

آیه ۱۵

۱- وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيّاً

۲- ترجمه: و سلام حق بر او باد در روز ولادتش و روز وفاتش و روزی که زنده برانگیخته خواهد شد.

۴- طرح‌واره‌ی حرکتی-جنبشی: فرآیند تولد، مرگ و بعثت دوباره متضمن مفهوم حرکت و جنبش است.

۱۳- توضیحات اضافی از تفسیر المیزان: بعثت به حالت قید آمده برای اینکه نشان دهد که یحیی به زودی شهید خواهد شد. فعل اول ماضی و دو فعل دیگر زمان آینده دارند یعنی قبل از آن‌ها خداوند این سلام را به وی ارزانی داشته است.

آیه ۱۶

۱- وَادَّكُرُ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَاناً شَرْقِيّاً

۲- ترجمه: و یاد کن در کتاب خود احوال مریم را آن‌گاه که از اهل خانه خویش کنار گرفته به مکانی به مشرق (بیت المقدس برای عبادت) روی آورد.

۳- طرح‌واره‌ی حجمی: "إِذٍ" ظرف است و مابقی جمله مظلوف آن، یعنی خداوند خواسته که کتاب محمد (یا به طور خاص سوره مریم) شامل داستان مریم نیز باشد.

۷- طرح‌واره‌ی مکانی: اشاره به شرق مکان بیت المقدس که در واقع تناسب با طرح‌واره ذهنی انسان از سمت چپ وی که آن را شرق می‌نامد دارد.

آیه ۱۷

۱- فَأَتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَاباً فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيّاً

۲- ترجمه: و آن‌گاه که از همه خویشان‌ش به کنج تنهایی محتجب و پنهان گردید ما روح خود را (روح القدس که فرشته اعظم است) بر او فرستادیم و او در صورت بشری زیبا و راست اندام بر او ظاهر شد.

۴- طرح‌واره‌ی حرکتی-جنبشی: فرستاده شدن روح خداوند به سوی مریم متضمن حرکت از جهان غیب و به سوی زمین بوده است.

۸- طرح‌واره‌ی توازن و تقارن: توازن در اینکه مریم با وجود پاکدامنی انسان بوده و قدرت مشاهده روح اعظم را نداشته به همین دلیل به خواست خداوند وی جبرئیل را به صورت انسانی مجسم می‌بیند.

۱۰- طرح‌واره‌ی این همانی: "رُوحَنَا" به معنای روح خود که اشاره به جبرئیل دارد در واقع بیانگر این است که روح یا همان جبرئیل فرستاده خداوند و از جانب وی بوده است.

۱۰- طرح‌واره‌ی این همانی: قرار گرفتن روح در حالتی که مریم وی را به حالت جسم مجسم می‌دید اما در واقع این جسم مجسم همان روح و یا جبرئیل بود.

۱۲- توضیحات اضافی: در مورد فضای ذهنی این آیه می‌توان گفت که دیدن روح یا فرشته برای انسان به حالت عادی غیر ممکن است و مریم پیامبر نیز نبوده که توانایی دیدن روح را داشته باشد پس خداوند در ادامه آیه اشاره می‌کند که فرستادن جبرئیل به سوی مریم به صورت جسمی انسانی بوده.

۱۳- توضیحات اضافی از تفسیر المیزان: در مورد اینکه این حجاب به دلیل غسل کردن بوده و یا دوری و خلوت کامل از دیگران آیه سکوت کرده است. نیز در مورد کلمه روح دو تفسیر وجود دارد که براساس آن‌ها یکی اشاره به این می‌شود که مقصود از روح خود خداوند است و دیگر با قرائت "رُوحَنَا" با "ن" مشدد بیان می‌دارد که روح نازل شده بر مریم روحنا و نه جبرئیل بوده است که با توجه به سیاق و بیان همین آیات در سوره آل عمران می‌توان گفت که هر دوی این ادعاها رد می‌شود. روح همان جبرئیل است. کلمه تمثیل یعنی چیزی به قالب چیز دیگر درآید نه آنکه تبدیل به آن شود یعنی جبرئیل تبدیل به انسان و جسم ظهور او برای مریم در قالب جسم بوده است.

آیه ۱۸

۱- قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا

۲- ترجمه: مریم گفت: من از تو پناه به خدای رحمان می‌برم اگر مرد پرهیزکاری هستی.

۵- طرح‌واره‌ی قدرتی: پناه بردن به خداوند در واقع برای مریم مانند قرار دادن سدی در مقابل نفوذ غریبه‌ها بوده است.

۱۰- طرح‌واره‌ی این همانی: رحمان یکی از صفات خداوند است که مریم با اشاره به آن در واقع اشاره به خداوند دارد. "إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا"، از قبیل شروط به وصفی است که مخاطب برای خود ادعا می‌کند و یا واقعا در او هست، تا در حکم مشروط افاده طلاق نموده بفهماند که علت حکم همان وصف است، چون تقوی وصف جمیلی است که هر انسانی از اینکه آن را از خود نفی کند کراهت دارد، و بر هر کس گران است که به نداشتن آن اعتراف بورزد پس یعنی وجود تقوا را در مرد در عین از بین بردن تاکید می‌کند(المیزان).

۱۳- توضیحات اضافی از تفسیر المیزان: اگر تو با تقوا باشی، چون باید با تقوا باشی پس من از تو به خدای رحمان پناه می‌برم.

۱۵- توضیحات اضافی از تفسیر نمونه: "إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا" یعنی اگر پرهیزگار هستی، که این در واقع جزای شرط محذوف است؛ یعنی مریم مردی را که بدون اجازه وارد خلوتگاه وی شده است متقی نمی‌بیند.

آیه ۱۹

۱- قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا

۲- ترجمه: گفت: من فرستاده خدای توام، آمده‌ام تا تو را پسری بخشم بسیار پاکیزه و پاک سیرت.

۳- طرح‌واره‌ی حجمی: "أَهَبَ" یعنی خداوند مریم را نیز مانند زکریا مورد لطف خود قرار داده و فرزندی بدو می‌بخشد.

۱۱- طرح‌واره‌ی وجود: هدیه کردن فرزندی پاکیزه به مریم (ع).

آیه ۲۰

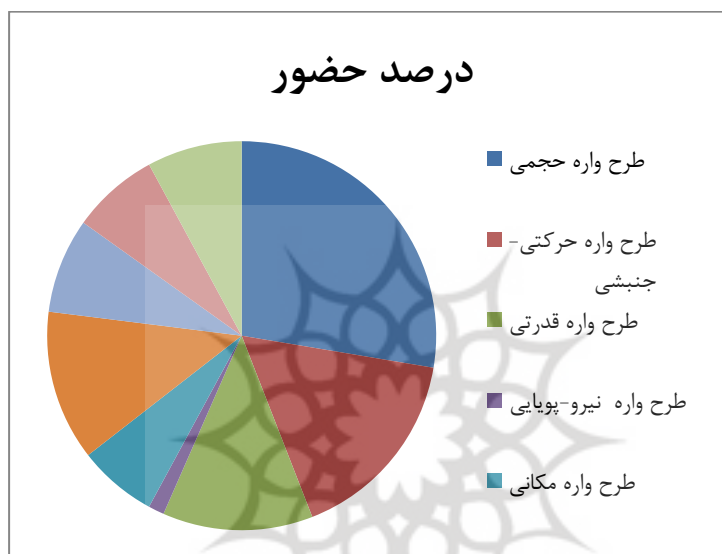
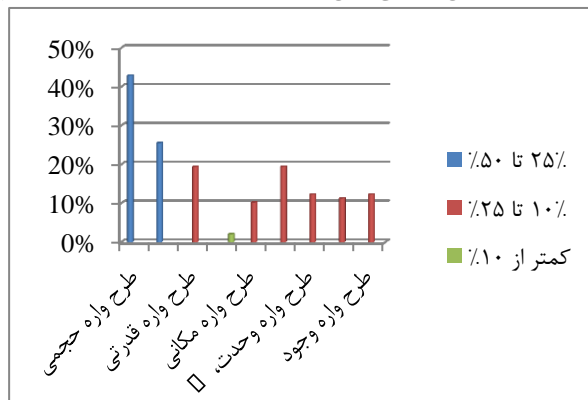
۱- قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ۚ ۲- ترجمه: مریم گفت: از کجا مرا پسری تواند بود در صورتی که دست بشری به من نرسیده و کار ناشایسته‌ای هم نکرده‌ام؟

۸- طرح‌واره‌ی توازن و تقارن: براساس دیدگاه جسمانی مریم فرزنددار شدن وی منوط به درآمیختن حلال یا غیرمشروع وی با مردی است که هیچ‌کدام از این دو صورت نپذیرفته است و از نظر وی در اینجا عدم توازن وجود دارد.

۴-۱. نتایج آماری بدست آمده از تحلیل طرح‌واره‌های ۲۰ آیه سوره‌ی مریم

نام طرح واره	شماره آیاتی که طرح واره در آن‌ها دیده می‌شود	درصد وقوع نسبت به کل
طرح واره‌ی حجمی (ظرفیتی، شمول و احاطه)	۳۱،۳۵،۳۷،۳۸،۳۹،۳۱،۲۴،۵۰،۹،۱۲،۱۳،۱۶،۱۹،۲۱،۳۰،۴۰،۴۱،۴۲،۵۰،۵۱،۵۳،۵۴،۵۶،۵۸،۶۰،۶۲،۶۳،۶۳،۶۴،۶۵،۶۶،۷۰،۷۲،۷۳،۷۴،۷۵،۸۱،۸۷،۹۳،۹۴،۹۸	٪۴۲/۸۵
طرح واره‌ی حرکتی - جنبشی	۴،۴،۶،۸،۱۱،۱۵،۱۷،۲۵،۳۱،۳۳،۴۰،۴۳،۴۸،۴۹،۵۹،۶۰،۶۱،۶۳،۶۶،۷۶،۸۰،۸۱،۸۵،۸۶،۹۰	٪۲۵/۵۱
طرح‌واره‌ی قدرتی	۴،۵،۸،۹،۹،۱۲،۱۸،۲۱،۲۶،۲۷،۳۰،۳۵،۶۵،۶۷،۶۹،۷۱،۷۴،۸۲،۹۷	٪۱۹/۳۸
طرح واره‌ی نیرو - پویایی	۲۳،۶۴	٪۲/۰۴
طرح واره‌ی مکانی	۱۶،۲۲،۲۴،۵۲،۵۷،۶۸،۷۰،۷۱،۷۵،۸۳	٪۱۰/۲۰
طرح واره‌ی توازن و تقارن	۳،۴،۸،۱۰،۱۲،۱۷،۲۰،۲۷،۲۸،۲۹،۳۴،۳۵،۳۸،۴۲،۴۳،۶۴،۷۳،۷۹،۹۲	٪۱۹/۳۸
طرح واره‌ی وحدت، تعدد و تکرار	۵۱،۶،۷،۳۴،۳۶،۳۹،۴۰،۴۰،۴۹،۵۵،۶۵،۸۰	٪۱۲/۲۴
طرح واره‌ی این همانی	۴،۱۷،۱۷،۱۸،۲۹،۳۴،۳۴،۴۴،۶۹،۷۱،۷۳	٪۱۱/۲۲
طرح واره‌ی وجود	۳،۵،۶،۱۰،۱۹،۳۵،۴۳،۶۴،۶۷،۷۲،۷۴،۷۹	٪۱۲/۲۴

جدول (۴-۱) نتایج فراوانی طرح‌واره‌ها در آیات سوره‌ی مبارکه‌ی مریم

نمودار (۴-۱) درصد گوناگونی طرح‌واره‌های بررسی شده در ۲۰ آیه‌ی سوره‌ی مبارکه‌ی مریم

۵. نتیجه گیری

بررسی فضاهای ذهنی در ۲۰ آیه سوره مریم نشان داد که فرضیه ما درست بوده و نهفته‌سازی متجلی شده در آیات بافت و سیاق خاصی را دنبال می‌کند که باعث نوعی یکپارچگی و یکدستی در مفاهیم آیات شده و فهم بهتر و آسان‌تر آیات و اندیشه‌های هر آیه را ممکن می‌سازد. اگرچه بررسی فضاهای ذهنی در آیات را می‌توان بسیار گسترده‌تر از آنچه که در این مقاله انجام شده پیگیری و بررسی نمود اما در همین حد نیز مشخص شد که استفاده از مفاهیم پیشین در سنت عرب و نیز واقعیت‌های ممکن در همه زمان‌ها در تمام آیات نشانگر نوعی بینش و خرد فراتر از بینش ممکن در عصر عرب در آن زمان وحی آیات می‌باشد که برتری آن را حتی بعد از گذشت سال‌ها نشان می‌دهد و فهم آن به دلیل فضاهای ذهنی موجود در پس آیات تسهیل شده است. شایان ذکر است که آیات این سوره‌ی مبارکه‌ی همگی در یک زمان بر پیامبر نازل نشده‌اند با این وجود سیاق ذهنی و فضاهای ذهنی در تمام آیات دارای نوعی انسجام و یکدستی می‌باشد.

منابع و مراجع

- ۱- تولائی، الهام. (۱۳۷۹). تأثیر طرح واره‌های محتوا بر خواندن. پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد زبان شناسی همگانی. دانشگاه فردوسی.
- 2- Lackoff, G. (1987). Women , Fire and dangerous things: What categories reveal about mind. Chigago: university of Chicago press.
- 3- Fauconnier, G. (1994). Mental Spaces. Cambridge Mass: MIT Press.
- 4- Evans, V. And Green, M. (2006). Cognitive linguistics. Edinburgh: Edinburgh University Press.

